

AUSTRALIA

KRZYSZTOF PROKOP

Uwagi wprowadzające

Australia jest to państwo położone na półkuli południowej, obejmujące w całości najmniejszy kontynent świata, Tasmanię i inne mniejsze wyspy na Pacyfiku i Oceanie Spokojnym. Najbliższymi sąsiadami zamorskimi Australii są: Nowa Zelandia, Indonezja, Timor Wschodni, Papua – Nowa Gwinea, Wyspy Salomona, Vanuatu oraz Nowa Kaledonia. Australia jest jedynym państwem świata obejmującym swoim terytorium cały kontynent. Pod względem powierzchni (7 686 850 km²) zajmuje szóste miejsce na świecie, ale olbrzymie jej obszary wypełnia niemal bezludna pustynia. Ludność skupia się głównie we wschodniej i południowo-wschodniej części kontynentu. Średnia gęstość zaludnienia należy do najniższych w świecie i wynosi zaledwie 2,8 osób/km².

Nazwa kontynentu (i w konsekwencji państwa) pochodzi od terminu *Terra Australis* (Ziemia Południowa), którego pierwotnie używano na jego określenie. „Odkrycie” Australii następowało aż trzykrotnie. Dokonywali go najpierw Portugalczycy i Holendrzy, ale bliższe zainteresowanie nowym kontynentem wystąpiło dopiero po wyprawie Jamesa Cooka (1768). Uznał on, iż tereny wschodnie Australii nadają się do zamieszkania przez Europejczyków.

Australia jest federacją. Tworzy ją sześć stanów oraz dwa terytoria federalne. Oficjalna nazwa państwa to Związek Australijski (*Commonwealth of Australia*). Językiem urzędowym jest angielski. Stolicą Australii jest Canberra.

Liczba ludności Australii sięga 22 milionów. Poziom urbanizacji należy do najwyższych w świecie, gdyż w miastach mieszka ponad 85% ogółu ludności Australii. Największym miastem jest Sydney, liczące ponad 4 200 000 mieszkańców. Niewiele ustępuje mu Melbourne, a ponad milion mieszkańców liczą Brisbane, Perth i Adelajda. Prawie 95% ludności Australii jest pochodzenia europejskiego. Rdzenni mieszkańcy tego kontynentu (Aborygeni) stanowią niespełna 1% ogółu ludności. Około 1/4 ludności Australii stanowią katolicy, tyleż samo protestanci, zaś niecałe 3% – prawosławni. Ok. 2% ludności wyznaje buddyzm, podobnie jak islam. Niemal 20% Australijczyków deklaruje ateizm.

Australia jest wysoko rozwiniętym krajem przemysłowo-rolniczym. Pod względem wysokości produktu krajowego brutto (PKB) na 1 mieszkańca (40 496

USD w 2010 r.) znajduje się wśród najzamożniejszych państw świata. Australia należy do największych w świecie producentów rud żelaza, boksytów, rud cynku i ołowiu, węgla kamiennego, złota, srebra, rud uranu oraz kamieni szlachetnych (diamentów, szafirów i opali). Rozwinięte są liczne gałęzie produkcji, a zwłaszcza hutnictwo żelaza i metali kolorowych, przemysł samochodowy, elektrotechniczny, włókienniczy oraz rolno-spożywczy. Tereny rolnicze znajdują się głównie wzdłuż zachodnich zboczy Wielkich Gór Wododziałowych, gdzie uprawia się pszenicę, jęczmień, owies, trzcinę cukrową i owoce cytrusowe. Oprócz tego olbrzymie obszary państwa zajmują pastwiska, wykorzystywane przede wszystkim w intensywnej hodowli owiec. Australia zajmuje pierwsze miejsce w świecie w pogłowie tych zwierząt oraz w produkcji wełny.

Australia jest członkiem ONZ i wielu innych organizacji międzynarodowych. W latach 1954–1977 uczestniczyła w pakcie wojskowym SEATO, zaś od 1952 r. należy do sojuszu polityczno-wojskowego ANZUS.

1. Geneza systemu rządów

Proces kolonizacji Australii rozpoczął się bardzo późno. Dopiero pod koniec XVIII w., po utracie posiadłości północnoamerykańskich, brytyjska Korona wykażała zainteresowanie obszarami południowego Pacyfiku. Pierwszą kolonią, założoną w 1788 r. jako kolonia karna, była Nowa Południowa Walia. Z początkiem XIX wieku nastąpił gwałtowny rozkwit osadnictwa na wschodnim wybrzeżu Australii wskutek rozwoju hodowli owiec i eksportu wełny na Wyspy Brytyjskie. Tworzyły się kolejne kolonie: Tasmania (1825), Australia Zachodnia (1829), Australia Południowa (1834), Wiktoria (1851) oraz Queensland (1859).

Przedstawicielem monarchy w kolonii i zarazem organem posiadającym najszerszy zakres uprawnień był gubernator. Stopniowo jego władza była ograniczana. Kluczowe znaczenie miała w tym procesie ustawa o Nowej Południowej Walii (*The New South Wales Act*) z 1823 r. Przewidywała ona możliwość tworzenia rad ustawodawczych, złożonych z kilku członków (od pięciu do siedmiu), powoływanych przez gubernatora. Znaczenie rad było niewielkie, gdyż dla realizacji swoich kompetencji prawodawczych gubernator potrzebował poparcia tylko jednego członka rady. Dopiero kolejna ustawa o Nowej Południowej Walii z 1828 r. dała radom możliwość odrzucenia aktu gubernatora większością głosów swoich członków, a jednocześnie zwiększyła liczbę osób zasiadających w radzie do czternastu.

Dalsze zmiany przyniosła ustawa konstytucyjna o Nowej Południowej Walii i Ziemi Van Diemena (*The New South Wales and Van Diemen's Land Constitution Act*) z 1842 r. Zwiększono skład rad ustawodawczych do trzydziestu sześciu. Dwie trzecie członków rady pochodziło z wyborów, a pozostałych powoływał rząd brytyjski. Przy wyborach członków rad ustawodawczych obowiązywał wysoki cenzus

majątkowy. Gubernator nie miał już prawa inicjatywy ustawodawczej. Mógł jednak wносить poprawki do uchwały przyjętej przez radę. Prawem weta dysponował rząd w Londynie w okresie dwóch lat od podjęcia uchwały. Postanowienia ustawy z 1842 r. na resztę kolonii rozszerzyła ustawa w sprawie lepszego zarządzania koloniami Jej Królewskiej Mości w Australii (*Act for the Better Government of Her Majesty's Australia Colonies*) z 1850 r. Przy tej okazji obniżono cenzus majątkowy. Rady ustawodawcze otrzymały prawo dokonywania poprawek w ustawach parlamentu brytyjskiego, które określały zasady organizacji kolonii australijskich. Otrzymały również kompetencje budżetowe. Ustawa zapowiadała zastąpienie rad parlamentami kolonialnymi. W ten sposób Korona uznała postulaty zmierzające do przyznania koloniom większego zakresu samodzielności.

Ustawa z 1850 r. umożliwiła koloniom uchwalenie ich własnych konstytucji. W 1855 r. weszły w życie ustawy zasadnicze Wiktorii i Nowej Południowej Walii, a następnie Tasmanii i Australii Południowej (1856), Queensland (1867) i Australii Zachodniej (1890). Konstytucje określały organizację władz kolonii oraz zasady prawa wyborczego. Przyjęto parlamentarny system rządów na wzór metropolii. Gubernator powoływał rząd kolonialny, popierany przez większość deputowanych. Utrzymanie tej zasady było dość trudne z uwagi na brak wykształconego systemu partyjnego. Wprowadzono dwuizbowe parlamenty. Izbę niższą tworzyło zgromadzenie ustawodawcze, izbę wyższą – radę ustawodawczą. Prawa wyborcze były ograniczone licznymi cenzusami, zwłaszcza cenzusem majątkowym. Gubernatorzy kontrolowali uprawnienia ustawodawcze parlamentu. Oceniali zgodność ustaw kolonialnych z ustawami parlamentu brytyjskiego.

W ten sposób nastąpiło ustrojowe zbliżenie kolonii australijskich, co ułatwiło następnie utworzenie Związku. Realizując postulaty zgłoszone w trakcie konferencji międzykolonialnej w Sydney (1883), dwa lata później utworzono Federalną Radę Australazji (*Federal Council of Australasia*). W jej skład weszli przedstawiciele Wiktorii, Tasmanii, Australii Południowej, Nowej Zelandii, Fidżi oraz innych kolonii. Jej słabością był brak przedstawicieli Nowej Południowej Walii, największej kolonii w regionie. Mimo to był to pierwszy krok w kierunku zjednoczenia kolonii australijskich.

Możliwość taką władze brytyjskie brały pod uwagę już w połowie XIX wieku, o czym świadczyła ustawa z 1850 r. Jednakże głównym impulsem tendencji zjednoczeniowych była sytuacja międzynarodowa w drugiej połowie XIX wieku. Na obszarze Polinezji zaznaczyła się aktywność innych mocarstw kolonialnych. Wśród przedstawicieli władz brytyjskich w Australii zrodził się wówczas pomysł zbudowania floty wojennej, by wziąć udział w podziale Nowej Gwincei. Brakowało jednak jednego, centralnego ośrodka władzy, który skupiłby wysiłek wszystkich kolonii. Pozytywnym sygnałem dla tendencji zjednoczeniowych było przekształ-

cenie prowincji kanadyjskich w dominium na mocy ustawy o Brytyjskiej Ameryce Północnej (*The British North America Act*) z 1867 r.

Prace nad zjednoczeniem kolonii australijskich rozpoczęły się w 1889 r., gdy premier Nowej Południowej Walii, Henry Parkes, wygłosił przemówienie w Ten-terfield, wskazując na korzyści utworzenia wspólnego państwa. Rok później Federalna Rada Australazji zdecydowała o rozpoczęciu działalności przez konwencję konstytucyjną. Konwencja zebrała się w 1891 r. w Sydney. Mimo rozbieżnych interesów między poszczególnymi koloniami udało się opracować projekt konstytucji. Nie uzyskał on jednak poparcia Nowej Południowej Walii, gdzie do władzy doszli przeciwnicy zjednoczenia kolonii. Prace konstytucyjne zawieszono na kilka lat.

Wznowiono je na konferencji premierów kolonii w Hobart (1895). Zdecydowano tam o wyborze delegatów na drugą konwencję konstytucyjną, wybraną w wyborach powszechnych. Konwencja zebrała się w Adelajdzie w marcu 1897 r. Przyjęto na niej zasadę dwuizbowości parlamentu, przy czym dominującą pozycję przyznano izbie niższej, spełniając tym samym postulaty zgłaszane przez najsilniejsze stany: Nową Południową Walię i Wiktorię. Ponieważ reprezentacja w izbie niższej zależała od liczby ludności z tych dwóch stanów, na ogólną liczbę siedemdziesięciu pięciu jej członków pochodziło aż czterdziestu dziewięciu deputowanych. Konwencja zebrała się jeszcze dwa razy: we wrześniu 1897 r. w Sydney oraz w styczniu 1898 r. w Melbourne. Przygotowany przez konwencję projekt konstytucji został poddany pod referendum w poszczególnych stanach. Nie uzyskał jednak akceptacji mieszkańców Nowej Południowej Walii.

W styczniu 1899 r. w Melbourne odbyła się kolejna konferencja premierów kolonii australijskich. Do projektu konstytucji opracowanego przez drugą konwencję konstytucyjną wprowadzono kilka poprawek, m.in. odnoszących się do stolicy państwa. Spór między Sydney i Melbourne rozstrzygnięto w ten sposób, że podjęto decyzję o zbudowaniu nowej stolicy na terytorium Nowej Południowej Walii. Do tego czasu władze federalne stacjonowały w Melbourne. Stolicę przeniesiono do Canberry w 1927 r.

W połowie 1899 r. odbyło się kolejne referendum. Tym razem zakończyło się ono sukcesem, również w Nowej Południowej Walii. W marcu 1900 r. projekt konstytucji przedłożono pod obrady brytyjskiej Izby Gmin. Po wprowadzeniu pewnych zmian (umożliwiono wnoszenie apelacji od orzeczeń australijskiego Sądu Najwyższego do Komitetu Sądowego Tajnej Rady) konstytucja uzyskała sankcję królowej Wiktorii (9 lipca 1900 r.). Ogłoszono utworzenie Związku Australijskiego (*Commonwealth of Australia*) z dniem 1 stycznia 1901 r. W marcu tego roku odbyły się pierwsze wybory parlamentarne.

Wraz z wejściem w życie konstytucji Australia uzyskała status dominium w ramach imperium brytyjskiego. Głową państwa był (i jest po dzień dzisiejszy)

monarcha brytyjski, reprezentowany przez gubernatora. Na terytorium Australii obowiązywały ustawy uchwalone przez parlament brytyjski. Najwyższą instancją sądową – jak wskazano wyżej – był Komitet Sądowy Tajnej Rady. Na mocy Statutu Westminsterkiego z 1931 r. (ratyfikowanego przez parlament federalny jedenaście lat później) Australia uzyskała możliwość prowadzenia własnej polityki zagranicznej. Parlament federalny musiał wyrazić zgodę, by na obszarze Związku obowiązywała ustawa parlamentu brytyjskiego. Jednocześnie Australia stała się członkiem Brytyjskiej Wspólnoty Narodów.

Kolejne zmiany nastąpiły dopiero w latach osiemdziesiątych XX wieku. Ustawa o Australii (*Australia Act*) z 1986 r. wprowadziła pełną niezależność władz federalnych od rządu londyńskiego. Zlikwidowano możliwość składania apelacji do Komitetu Sądowego Tajnej Rady. Najwyższym organem władzy sądowniczej stał się Sąd Najwyższy Australii. Władze brytyjskie utraciły możliwość kontrolowania ustaw uchwalanych przez parlamenty stanowe. Królowa Elżbieta II pozostała głową Związku Australijskiego. Co prawda w 1999 r. przeprowadzono referendum nad przekształceniem Australii w republikę, ale zakończyło się ono niepowodzeniem.

2. Konstytucja i jej zasady ustrojowe

Konstytucja australijska składa się z ośmiu rozdziałów (przy czym rozdział I dzieli się na części), stu dwudziestu ośmiu artykułów oraz preambuły. Pierwsze trzy rozdziały zostały poświęcone kolejno władzy ustawodawczej, wykonawczej i sądowniczej. Rozdział IV reguluje problematykę finansów i handlu. W rozdziale V ustrojodawca określił pozycję ustrojową stanów, a w rozdziale VI – tryb tworzenia kolejnych stanów. Rozdział VII zatytułowany „Postanowienia różne”, jest poświęcony przede wszystkim określeniu stolicy państwa. Ostatni rozdział VIII określa tryb zmiany konstytucji.

Konstytucja australijska przyjęła nie tylko szereg rozwiązań zaczerpniętych z konstytucjonalizmu brytyjskiego, ale również z konstytucji Stanów Zjednoczonych. Świadczy o tym pozycja Senatu, reprezentującego części składowe federacji, zasada supremacji prawa federalnego, czy też model badania konstytucyjności prawa (*judicial review*). Nie ma w konstytucji australijskiej rozdziału poświęconego prawom i wolnościom obywatelskim. O pewnych prawach i wolnościach traktują sporadycznie niektóre przepisy (np. art. 116 gwarantujący wolność wyznawania religii). Od 1973 r. w Australii obowiązuje Międzynarodowy Pakt Praw Obywatelskich i Politycznych. Liczne gwarancje praw i wolności jednostki zawierają również ustawy federalne oraz konstytucje i ustawy stanowe.

Konstytucja Australii należy do konstytucji sztywnych, co wynika przede wszystkim z konieczności zatwierdzenia zmian konstytucyjnych w drodze referen-

dum. Zgodnie z art. 128 projekt zmiany konstytucji musi uzyskać akceptację obu izb parlamentarnych: Izby Reprezentantów i Senatu, wyrażoną bezwzględną większością głosów. W razie przyjęcia projektu przez obie izby gubernator generalny zarządza referendum. Musi ono odbyć się między drugim a szóstym miesiącem od przyjęcia zmiany przez parlament. Możliwe jest również poddanie zmiany konstytucji pod referendum, mimo sprzeciwu jednej z izb. Warunkiem jest, by izba inicjująca proces zmiany przyjęła projekt dwukrotnie bezwzględną większością głosów. Jeżeli druga izba dwukrotnie projekt odrzuci lub wprowadzi do niego poprawki, gubernator może mimo to zarządzić referendum nad wersją projektu zmiany konstytucji przyjętej w drugim głosowaniu przez izbę, która jako pierwsza uchwaliła nowelę. W referendum konstytucyjnym dla przyjęcia zmiany konieczne jest osiągnięcie „potrójnej większości”. Za zmianą konstytucji musi opowiedzieć się większość głosujących w skali całego kraju, w co najmniej czterech stanach za zmianą musi paść ponad 50% głosów, które to stany stanowią większość z sześciu stanów. Głosy oddane przez wyborców z Terytorium Północnego oraz Australijskiego Terytorium Stołecznego wliczają się do ogółu głosów oddanych przez ludność całego państwa, ale nie mają znaczenia, jeżeli chodzi o większość oddaną przez stany.

W praktyce na czterdzieści cztery referenda konstytucyjne zarządzane od 1901 r. powodzeniem zakończyło się zaledwie osiem. Po raz ostatni referendum przeprowadzono w 1999 r. Wówczas to Australijczycy odrzucili ideę zerwania unii personalnej z Wielką Brytanią i przekształcenia swojego państwa w republikę. Jedenaście lat wcześniej Australijczycy nie zgodzili się na wprowadzenie czteroletniej kadencji obu izb parlamentu, co oznaczałoby zerwanie z modelem częściowej odnawialności składu Senatu (zmianę poparło zaledwie 33% głosujących). Zdarzyło się kilkakrotnie, że w referendum padła większość głosów „za” w skali całego państwa, ale zabrakło zgody wymaganej większości stanów. Ostatnie, zakończone sukcesem referendum odbyło się w 1977 r. Wówczas to prawo głosowania w referendum otrzymali mieszkańcy Terytorium Północnego i Australijskiego Terytorium Stołecznego („za” opowiedziało się 77% głosujących). Jak wynika z powyższego, przeprowadzenie zmiany konstytucji jest zadaniem niezwykle trudnym. Powszechnie cytowane są słowa Roberta Menziesa, wieloletniego przywódcy liberałów i premiera rządu federalnego, który porównał ten proces do jednej z prac Herkulesa.

Najważniejszą zasadą systemu konstytucyjnego Australii jest zasada suwerenności ludu. Na jej przyjęcie wskazują fragmenty preambuły opisujące proces przyjęcia konstytucji. Nie jest zaś suwerenem, nawet z teoretycznego punktu widzenia, monarcha brytyjski (*The King in the Parliament*). Pełni on funkcję głowy państwa (będąc reprezentowanym przez gubernatora) i jest – przynajmniej teoretycznie – częścią parlamentu. Na lud – jako faktyczny podmiot władzy suwerennej – wska-

zują również przepisy określające demokratyczny tryb wyboru deputowanych do parlamentów stanowych i parlamentu federalnego oraz tryb przeprowadzenia referendum.

Lud wykonuje swoją suwerenną władzę za pośrednictwem przedstawicieli (demokracja przedstawicielska) lub przy pomocy referendum (demokracja bezpośrednia). W trybie wyborów powszechnych i bezpośrednich obywatele Związku określają skład osobowy obu izb parlamentu federalnego (Izby Reprezentantów i Senatu) oraz parlamentów stanowych. Wyniki wyborów przekładają się bezpośrednio – zgodnie z regułami parlamentarnego systemu rządów – na polityczną barwę egzekutywy (rządu federalnego i rządów stanowych).

Ważnym elementem ustroju politycznego Australii jest referendum, za pomocą którego obywatele mogą bezpośrednio podejmować decyzje, zwłaszcza w odniesieniu do zmiany konstytucji. Referendum ma w Australii długą tradycję, występowało w koloniach jeszcze przed utworzeniem Związku. Oprócz referendum konstytucyjnego, drugą instytucją demokracji bezpośredniej na poziomie federalnym są konsultacje. Przedmiotem konsultacji rząd może uczynić projekt ustawy lub inną kwestię polityki państwa. W przeciwieństwie do referendum (i wyborów parlamentarnych) udział w konsultacjach nie jest przymusowy. Wynik konsultacji nie wiąże rządu. Na poziomie stanowym możliwość przeprowadzenia referendum przewidują konstytucje poszczególnych części składowych federacji.

Kolejną ważną zasadą ustrojową Australii jest zasada federalizmu. Na złożony charakter państwa wskazuje już jego oficjalna nazwa (Związek Australijski). W preambule ustrojodawca wymienił poszczególne stany, których ludność zdecydowała o przyjęciu konstytucji: Nowa Południowa Walia, Wiktoria, Australia Południowa, Queensland i Tasmania. Nie ma w tym katalogu Australii Zachodniej, gdyż przystąpiła ona do Związku dopiero po uchwaleniu konstytucji. Poza tym występują na obszarze państwa dwa terytoria federalne: Terytorium Północne oraz Australijskie Terytorium Stołeczne. Stany australijskie nie mają prawa secesji. Wynika to chociażby ze wstępu do konstytucji, który wskazuje, że stany tworzą „jeden niepodzielny związek federacyjny”.

Dla zmiany granic między poszczególnymi stanami konieczne jest wyrażenie zgody przez zainteresowane parlamenty stanowe oraz parlament federalny, jak również zatwierdzenie zmian w drodze referendum (art. 123). Konstytucja przewiduje również możliwość tworzenia nowych stanów. Może się to dokonać w drodze oddzielenia części terytorium dowolnego stanu bądź też w drodze połączenia się istniejących stanów lub ich części, za zgodą parlamentów stanowych (art. 124). W 1967 r. odbyło się referendum w sprawie wydzielenia z granic Nowej Południowej Walii stanu Nowa Anglia, ale zakończyło się niepowodzeniem. W 1988 r. propozycja przekształcenia Terytorium Północnego w stan została odrzucona przez jego mieszkańców w drodze referendum.

Rozdział zadań między władze federalne a stanowe określa art. 51 konstytucji. Do kompetencji parlamentu federalnego zalicza on m. in. sprawy polityki zagranicznej, obronności i bezpieczeństwa państwa, rybołówstwo morskie, regulację stosunków handlowych między stanami oraz wielu gałęzi prawa, zwłaszcza cywilnego i karnego. Część zadań wyliczona w art. 51 wykonywana jest wspólnie przez Związek i stany (np. edukacja, transport, opieka zdrowotna, ubezpieczenia społeczne). W razie konfliktu między prawem federalnym a stanowym stosuje się klauzulę supremacji, wskazującą na wyższość prawa federalnego (art. 109). Zadania, których konstytucja nie zarezerwowała władzom federalnym, wykonywane są przez stany (art. 107).

Ustrój stanów określają konstytucje stanowe. Organizacja władz stanowych wygląda podobnie do władz federalnych. Na czele stanu stoi gubernator, formalnie wykonujący uprawnienia monarchy brytyjskiego. Parlamente są dwuizbowe (z wyjątkiem Queensland). Izbą niższą jest Zgromadzenie Ustawodawcze, zaś izbą wyższą – Rada Ustawodawcza. Wybory do parlamentów stanowych decydują o barwach politycznych rządów stanowych. Premiera rządu powołuje gubernator. Jest nim lider partii, która wygrała wybory do izby niższej. Rząd ponosi polityczną odpowiedzialność przed Zgromadzeniem Ustawodawczym.

Organizacja władz państwowych Związku Australijskiego została oparta na zasadzie trójpodziału władz. Wskazuje na to systematyka konstytucji. Jak wskazano wyżej, pierwsze trzy rozdziały zostały poświęcone władzy ustawodawczej, wykonawczej i sądowniczej. Zgodnie jednak z brytyjskim wzorcem ustrojowym nie ma wyraźnego rozróżnienia między egzekutywą a legislatywą. Monarcha brytyjski, formalnie rzecz biorąc, jest częścią parlamentu federalnego (art. 1), a jednocześnie – za pośrednictwem gubernatora generalnego – tworzy egzekutywę i pełni funkcję głowy państwa (art. 61). W praktyce władzę ustawodawczą sprawuje wyłącznie Izba Reprezentantów i Senat, a wykonawczą – rząd. Sprawowanie władzy sądowniczej należy do Sądu Najwyższego i innych sądów federalnych.

System rządów w Australii jest kopią brytyjskiego wzorca (tzw. system westminsterski), z tym że dla konstytucjonalizmu australijskiego charakterystyczne są wpływy wywodzące się ze Stanów Zjednoczonych. Praktyka ustrojowa wskazuje obecnie na ograniczoną rolę gubernatora generalnego. Pełni on dziś w zasadzie tylko funkcje reprezentacyjne, charakterystyczne dla głowy państwa. Gubernator powołuje rząd, tworzony przez większość parlamentarną. Tekę premiera otrzymuje lider partii, która wygrała wybory. Gubernator jest uwolniony od odpowiedzialności politycznej. Jego akty podlegają rządowej kontrasygnacie. Gabinet ponosi w ten sposób odpowiedzialność za akty urzędowe gubernatora.

3. System partyjny

Obecny, bipolarny kształt australijskiego systemu partyjnego zrodził się dopiero w latach czterdziestych XX wieku. W pierwszych latach istnienia Związku system partyjny był nieustabilizowany. Średnio co kilka lat następowała zmiana u steru rządów, ale zdarzały się gabinety trwające tylko kilka miesięcy. Od połowy XX w. australijska scena polityczna jest zdominowana przez trzy największe partie: Australijską Partię Pracy (*Australian Labor Party* – ALP), Liberalną Partię Australii (*Liberal Party of Australia* – LPA) oraz Narodową Partię Australii (*National Party of Australia* – NPA). Tylko te partie mają realną szansę na zdobycie mandatów w Izbie Reprezentantów. Przedstawiciele innych ugrupowań mogą liczyć w zasadzie tylko na uzyskanie reprezentacji w Senacie, gdyż w wyborach do tej izby obowiązuje proporcjonalny system wyborczy.

Najstarszą partią polityczną jest Australijska Partia Pracy. Ta socjaldemokratyczna partia największym poparciem cieszy się wśród pracowników najemnych. Została założona w 1891 r. Szybko zdobyła popularność i wpływy w rządach poszczególnych stanów. W 1904 r. tekę premiera otrzymał jej lider – John Ch. Watson. W późniejszych latach ALP wielokrotnie tworzyła rząd federalny, z wyjątkiem lat 1949–1972, gdy przez długi czas pozostawała w opozycji. Powrót do władzy w latach siedemdziesiątych (premierem był wówczas Edward G. Whitlam) przyniósł szereg zmian w polityce Australii. Gabinet Whitlama podjął m.in. decyzję o wycofaniu wojsk australijskich z Wietnamu i wystąpił z projektem szeregu reform socjalnych. Działania te spotkały się z oporem partii prawicowych. Poparł je gubernator generalny John R. Kerr. Kiedy Senat, w którym większość miała opozycja, w październiku 1975 r. odrzucił projekt ustawy budżetowej, gubernator zdymisjonował rząd Whitlama, rozwiązał parlament i rozpiął przedterminowe wybory. Australijska Partia Pracy przegrała wybory i ponownie przeszła do opozycji, tym razem na kilka lat. Kontrowersyjne działania gubernatora były bezpośrednią przyczyną znacznego osłabienia jego pozycji ustrojowej.

Kolejny rząd laburzystowski, utworzony w 1983 r. przez Roberta Hawke’a, odszedł od dotychczasowych założeń programowych lewicy (m.in. zmniejszył zakres świadczeń socjalnych) i przeprowadził szereg reform ustrojowych. Najważniejsze znaczenie miało rozluźnienie związków instytucjonalnych z metropolią (wspominany wyżej *Australia Act*). Australijska Partia Pracy tworzyła gabinet przez trzynaście lat. Przegrała wybory dopiero w 1996 r. Powróciła do władzy w wyniku wyborów z 2007 r., zdobywając 43% głosów i 83 mandaty. Premierem został przywódca laburzystów, Kevin Rudd. W obliczu zbliżających się wyborów i spadającej popularności ustąpił ze stanowiska w czerwcu 2010 r. Urząd premiera i przywództwo w ALP przejęła Julia Gillard. Jest to pierwsza kobieta stojąca na czele rządu federalnego w Australii.

Prawą stronę australijskiej sceny politycznej zajmuje Liberalna Partia Australii i Narodowa Partia Australii. LPA jest partią centroprawicową, cieszy się największą popularnością w klasie średniej. Jej początki sięgają 1910 r. Kilkakrotnie wchodziła w skład koalicji rządowych. W 1949 r. R. Menzies z LPA utworzył rząd federalny i zajmował urząd premiera przez siedemnaście lat (do 1966 r.). Był to najdłuższy w historii Australii okres sprawowania rządów przez jedną partię (w koalicji z NPA). Po krótkim epizodzie rządów laburzystów (1972–1975) LPA powróciła do władzy. Na dłuższy czas przeszła do opozycji w 1983 r. Pod przywództwem Johna Howarda wygrała wybory do parlamentu federalnego w 1996 r. Wówczas to utworzyła w koalicji z narodowcami koalicyjny gabinet, rządzący Australią przez kolejne jedenaście lat. LPA przegrała wybory w 2007 r. Zdobyła 36% głosów i 55 mandatów, zaś J. Howard nie uzyskał mandatu w Izbie Reprezentantów. W ostatnich wyborach, które odbyły się 21 sierpnia 2010 r., o stanowisko premiera ubiegał się przywódca LPA, lider opozycji, Tony Abbott.

Narodowa Partia Australii powstała w 1916 r. jako Australijska Partia Agrarna. Następnie występowała pod szyldem Narodowa Partia Agrarna. Obecną nazwą posługuje się od 1982 r. Początkowo reprezentowała interesy ludności wiejskiej. Obecnie jest to typowa partia konserwatywna, niemniej cały czas największą popularnością cieszy się w elektoracie wiejskim. Od 1949 r. tworzy gabinety z liberałami, a jej lider obejmuje tę funkcję wicepremiera. NPA nie posiada na tyle dużego poparcia, aby wygrać wybory i objąć funkcję premiera. Wyjątek stanowiły krótkie epizody, kiedy przywódca NPA musiał objąć obowiązki szefa rządu z powodu śmierci urzędującego premiera (1939, 1967/68). W przegranych przez koalicję LPA/NPA wyborach z 2007 r. NPA zdobyła 5% głosów i 10 mandatów.

Istniejący system wyborczy ogranicza możliwości zdobycia większej ilości mandatów przez inne partie. Niemniej nie są one tak ograniczone, jak w systemie większości względnej (USA, Wielka Brytania), czy bezwzględnej (Francja). Kandydaci reprezentujący inne ugrupowania mają zwłaszcza możliwość zdobycia mandatu w wyborach do Senatu, gdzie obowiązuje ordynacja proporcjonalna. Wśród innych partii przez wiele lat największe znaczenie mieli centrolewicowi Australijscy Demokraci (*Australian Democrats* – AD). Partię tę założyli w 1977 r. byli działacze LPA. Hasłem AD, sformułowanym u progu działalności, jest *Keep the bastards honest*. Nie należy dodawać, że demokraci rolę strażnika uczciwości w świecie australijskiej polityki przypisują sobie. Od wyborów z 1996 r. demokraci notowali stały spadek popularności w elektoracie i obecnie nie mają żadnej reprezentacji w parlamencie federalnym. Na dzień dzisiejszy „trzecią siłą” są Zieloni (*Australian Greens* – AG). Posiadają oni pięć mandatów senatorskich, ale nie mają na tyle dużego poparcia, by uzyskać reprezentację w Izbie Reprezentantów (w ostatnich wyborach zdobyli 7% głosów). Jeden mandat senatorski od 2004 r. posiada partia Po Pierwsze Rodzina (*Family First* – FF). Pozostałe partie mają

marginalne znaczenie. Mimo że w 2007 r. kandydatów do Izby Reprezentantów zgłosiło jeszcze trzynaście innych ugrupowań politycznych, żadne z nich nie uzyskało mandatów, a udzielone im poparcie nie przekroczyło jednego procenta ważnie oddanych głosów. Dwa mandaty zdobyli natomiast kandydaci niezależni.

4. System wyborczy

Prawo wyborcze do parlamentu federalnego odpowiada znanemu we współczesnych państwach demokratycznych katalogowi zasad: powszechności, bezpośredniości, równości i tajności głosowania. Mandaty do Izby Reprezentantów rozdzielane są według systemu większościowego, a do Senatu – według systemu proporcjonalnego.

Czynne prawo wyborcze przysługuje obywatelom Związku, którzy ukończyli osiemnasty rok życia. Praw wyborczych nie mają osoby odbywające karę pozbawienia wolności oraz pozbawione praw publicznych przez sąd. Do historii należą dawne cenzusy wyborcze, jak cenzus wieku, rasy (obowiązywał do 1967 r. wobec Aborygenów), czy wykształcenia. Australia znalazła się wśród państw, które jako pierwsze zniosły cenzus płci (1902) oraz wprowadziły zasadę tajności głosowania (konstytucja Australii Południowej z 1856 r.). W Australii obowiązuje przymus wyborczy (od 1925 r.). Osoby, które nie wzięły udziału w głosowaniu, podlegają karze grzywny. W praktyce frekwencja wyborcza sięga 95% uprawnionych do głosowania.

Bierne prawo wyborcze (do obu izb) przysługuje osobom, które są poddany-mi Korony brytyjskiej lub obywatelami Związku od co najmniej pięciu lat, posiadają czynne prawo wyborcze, ukończyły dwadzieścia jeden lat oraz co najmniej od trzech lat zamieszkują na terytorium Związku (zob. art. 16 i 34 konstytucji). Biernego prawa wyborczego są pozbawione osoby, które zostały skazane na ponad rok pozbawienia wolności lub zajmują stanowisko w aparacie państwowym. Zasada ta nie dotyczy członków rządu federalnego oraz rządów stanowych.

Zasadę równości w sensie formalnym gwarantują przepisy art. 8 i art. 30 konstytucji. W wyborach do Izby Reprezentantów zapewnia się też zasadę równości w sensie materialnym, gdyż liczba mandatów przypadających na dany stan uzależniona jest od liczby ludności. W przypadku wyborów do Senatu nie ma mowy o zachowaniu zasady równości w sensie materialnym, gdyż taka sama ilość senatorów wybierana jest przez różną grupę wyborców.

Wybory organizuje Australijska Komisja Wyborcza. Do jej zadań należy m.in. ustalanie granic okręgów wyborczych. Dokonuje tego, biorąc pod uwagę liczbę zarejestrowanych wyborców (która nie jest równoznaczna z liczbą mieszkańców). Żadnego znaczenia nie ma natomiast obszar wydzielonego okręgu. Na obszarach pustynnych obejmuje on wiele tysięcy kilometrów kwadratowych. Ze względu na

różny stopień zaludnienia istnieją znaczne różnice w reprezentacji stanów w Izbie Reprezentantów. Największy stan – Nowa Południowa Walia – posiada czterdzieści dziewięć mandatów, Wiktoria – trzydzieści siedem, Queensland – dwadzieścia dziewięć, Australia Zachodnia – piętnaście, Australia Południowa – jedenaście, Tasmania – pięć, zaś Australijskie Terytorium Stołeczne oraz Terytorium Północne – po dwa.

Termin wyborów wyznacza formalnie gubernator generalny, faktycznie – premier. Kampania wyborcza jest krótka, kilkutygodniowa. Kandydatów mogą zgłaszać grupy dziesięciu wyborców. Kandydat musi wpłacić kaucję, wynoszącą trzysta pięćdziesiąt dolarów australijskich w wyborach do Izby Reprezentantów i siedemset dolarów w wyborach do Senatu. Kaucja przepada, jeżeli kandydat uzyskał mniej niż 4% poparcia. Wybory odbywają się w dniu wolnym od pracy.

Okręgi wyborcze w wyborach do Izby Reprezentantów są jednomandatowe. Stosuje się wobec tego system większościowy, z możliwością głosowania preferencyjnego. System ten wprowadzono w 1918 r. po tym, jak Partia Agrarna (obecnie NPA) odebrała liberałom poparcie w okręgach tradycyjnie konserwatywnych, umożliwiając zdobycie mandatów przez laburzystów. System głosowania preferencyjnego umożliwia zachowanie reprezentacji przez dwie partie prawicowe, podczas gdy system większości zwykłej prowadziłby do większej deformacji wyniku wyborów.

Dla uzyskania mandatu wymagane jest uzyskanie bezwzględnej większości. Jeżeli żaden z kandydatów nie uzyska odpowiedniego poparcia, uwzględnia się preferencje wskazane przez wyborców. Głosujący wpisuje obok nazwisk kandydatów kolejne liczby (1, 2, 3, 4 itd.). Może określić tyle preferencji, ilu jest kandydatów w okręgu (*below the line voting* – „głosowanie pod kreską”). Możliwe jest jednak wskazanie tylko jednej preferencji przez wpisanie obok nazwiska kandydata cyfry 1. Tę metodę głosowania określa się jako *above the line voting* („głosowanie nad kreską”).

Przy ustalaniu wyników głosowania najpierw oblicza się tylko poparcie dla kandydatów, którym wyborcy przyznali pierwszą preferencję (tzw. głos główny – *primary vote*). Jeżeli żaden z kandydatów nie uzyska większości bezwzględnej, liczy się dalsze preferencje. W tym celu skreśla się kandydata, który uzyskał najmniejsze poparcie. Zdobyte przez niego głosy dzieli się między pozostałych kandydatów według wskazanych preferencji. Operację powtarza się do tej pory, gdy któryś z kandydatów uzyska bezwzględną większość głosów. Jeżeli na kartach oddano kolejne preferencje na już wyeliminowanego kandydata, bierze się pod uwagę kolejną wskazaną preferencję. W wyniku tych operacji osiąga się „dwupartyjną preferencję”, w której głosy zostają podzielone między dwóch najsilniejszych kandydatów. Są nimi najczęściej przedstawiciele dwóch największych partii. Od 1984 r. liczy się wszystkie preferencje, nawet jeśli nie jest to konieczne

dla ustalenia zwycięzcy w okręgu wyborczym. Dzięki temu możliwe jest podanie do publicznej wiadomości całkowitej ilości głosów uzyskanych przez zwycięskiego kandydata wraz ze wszystkimi preferencjami.

System głosowania preferencyjnego działa na korzyść kandydatów o najmniejszym elektoracie negatywnym. Ma również tę zaletę, że dla osiągnięcia bezwzględnej większości głosów nie jest konieczne przeprowadzenie drugiej tury głosowania. Dzięki niemu wyborca może wskazać większą ilość kandydatów, którzy cieszą się jego zaufaniem, niż jest mandatów do obsadzenia. Dlatego też jego zwolennicy uważają, że jest on sprawiedliwszy niż system większości mieszanej (bezwzględnej) w klasycznej postaci. Mimo to system głosowania preferencyjnego nie jest wolny od wad charakterystycznych dla systemu większościowego. Przykładowo, w wyborach z 2007 r. NPA zdobyła 5% głosów i 10 mandatów, zaś Zieloni nie zdobyli żadnego mandatu, mimo że uzyskali poparcie większe o dwa punkty procentowe.

W wyborach do Senatu każdy stan jest osobnym okręgiem wyborczym. W każdym stanie, niezależnie od liczby ludności, wybieranych jest po dwunastu senatorów, z tym że co trzy lata wygasa mandat połowy senatorów. System wyborczy jest jeszcze bardziej skomplikowany niż w przypadku wyborów do Izby Reprezentantów. Mandaty rozdziela się według systemu proporcjonalnego (Hagenbacha–Bischoffa), uzupełnionego o system głosowania preferencyjnego (system pojedynczego głosu przechodniego, *single transferable vote* – STV).

Partie polityczne na potrzeby wyborów do Senatu rejestrują listy kandydatów (grupy). W wyborach mogą brać udział kandydaci niezależni, ale nie są oni rejestrowani jako grupy. Wyborca może głosować tak jak w wyborach do Izby Reprezentantów, tzn. określić tyle preferencji, ilu jest kandydatów („głosowanie pod kreską”). Jednakże z uwagi na dużą ilość kandydatów niewielu wyborców głosuje w ten sposób, ograniczając się do wskazania popieranej partii przez wpisanie cyfry 1 w kratce obok nazwy tej partii („głosowanie nad kreską”). Zgodnie z regułą Hagenbacha–Bischoffa liczbę ważnie oddanych głosów dzieli się przez liczbę mandatów do obsadzenia plus jeden (tzw. mandat pozorny). W ten sposób obliczany jest iloraz wyborczy. Mandat otrzymuje ten z kandydatów, który osiągnął wysokość poparcia sięgającą ilorazu. Resztkę głosów, przekraczającą wysokość ilorazu, rozdziela się między innych kandydatów według wskazanych preferencji. W ten sposób rozdziela się sześć mandatów w wyborach do Senatu.

Skomplikowany system wyborczy zwiększa ryzyko oddania głosu nieważnego, jeżeli wyborca pomyli się przy wpisywaniu preferencji. Dlatego też przed lokalem wyborczym głosujący może pobrać „ściągawki” (*How-to-Vote Cards*), wręczane przez przedstawicieli poszczególnych partii. W praktyce wyborcy głosują najczęściej według wskazówek udzielonych przez władze popieranych przez siebie ugrupowań.

Zdarza się, że wyborcy oddają głosy, numerując kolejnych kandydatów na liście, np. od jednego (pierwszy na liście) do siedmiu (ostatni na liście). Praktykę tę określa się mianem „oślego głosowania” (*donkey voting*). Dzięki niej największe szanse na uzyskanie mandatu mają kandydaci umieszczeni jako pierwsi na karcie do głosowania. Szczególne znaczenie fakt ten miał w czasach, gdy kandydaci byli umieszczeni w kolejności alfabetycznej. W 1937 r. w wyborach do Senatu w Nowej Południowej Walii mandaty uzyskali kandydaci ALP z następującymi nazwiskami: Amour, Ashley, Armstrong, Arthur. Od 1984 r. kolejność kandydatów na karcie do głosowania ustala się w drodze losowania.

Partie polityczne, które uzyskały w wyborach co najmniej 4% głosów, mogą ubiegać się o refundację poniesionych wydatków z funduszy publicznych, zarządzanych przez Australijską Komisję Wyborczą. Obowiązuje zasada jawności finansowania kampanii wyborczej. Partie, jak i poszczególni kandydaci, muszą ujawnić źródła, z których pozyskano środki finansowe.

W razie wygaśnięcia mandatu deputowanego do Izby Reprezentantów przeprowadza się wybory uzupełniające. Zarządza je spiker izby. Przyczyną wygaśnięcia mandatu może być śmierć, zrzeczenie się mandatu, utrata biernego prawa wyborczego bądź naruszenie zasady *incompatibilis*. Przyczyną utraty mandatu może być również absencja deputowanego lub senatora w ciągu dwóch kolejnych miesięcy w czasie sesji parlamentu (art. 20 i art. 38). Jeżeli dojdzie do wygaśnięcia mandatu senatora, nie przeprowadza się wyborów uzupełniających, lecz wakat uzupełniany jest przez parlament stanowy. Jeżeli wygaśnięcie mandatu wystąpiło w czasie przerwy międzysesyjnej parlamentu stanowego, gubernator stanowy powołuje tymczasowego senatora. Wakujący mandat zostaje wtedy przydzielony osobie reprezentującej tę samą partię polityczną, z której pochodził dotychczasowy senator (art. 15 konstytucji).

Deputowani do parlamentu australijskiego wykonują swoje zadania na zasadzie mandatu wolnego. Uwaga ta dotyczy zarówno posłów, jak i senatorów, mimo że reprezentują poszczególne stany, a nie ogół wyborców. Parlamentarzystów nie wiążą żadne instrukcje, nie mogą też być odwołani przed upływem kadencji. Warunkiem objęcia mandatu jest złożenie przysięgi przed gubernatorem. Deputowani i senatorowie otrzymują wynagrodzenie oraz diety tytułem zwrotu kosztów poniesionych w związku z pełnieniem mandatu.

Gwarancją mandatu wolnego jest immunitet materialny i formalny, przysługujący wszystkim członkom parlamentu. Dzięki immunitetowi materialnemu nie ponoszą oni odpowiedzialności ani cywilnej, ani karnej za swoją działalność na forum izb. Immunitet materialny ma charakter trwały, tzn. obowiązuje również po zakończeniu kadencji. Z kolei immunitet formalny chroni deputowanych przed aresztowaniem w czasie pełnienia mandatu bez zgody izby. Ponadto konstytucja formułuje zasadę niepołączalności mandatu parlamentarnego (art. 44). Parlamentarzyści nie

mogą piastować żadnych funkcji w aparacie federalnym lub stanowym, z wyjątkiem członkostwa w rządzie. Konstytucja zakazuje również łączenia mandatu deputowanego do Izby Reprezentantów z mandatem senatora (art. 43).

W Izbie Reprezentantów deputowani tworzą frakcje parlamentarne. Działalność frakcji nie jest prawnie uregulowana, wynika ze zwyczajów parlamentarnych. Formalnym przewodniczącym frakcji parlamentarnej partii rządzącej jest premier. Ponieważ nie jest on w stanie wypełniać swoich obowiązków, zastępuje go członek gabinetu, określany jako lider izby (*Leader of the House*). Do jego zadań należy czuwanie nad realizacją programu rządowego i terminowością prac parlamentu. Z kolei przewodniczący największej frakcji opozycyjnej nosi miano lidera opozycji (*Leader of the Opposition*) i stoi na czele gabinetu cieni. Jeżeli w opozycji znajdują się partie prawicowe, tytuł lidera opozycji przysługuje szefowi większego ugrupowania, czyli Liberalnej Partii Australii. Lider opozycji współuczestniczy w rozstrzyganiu wielu spraw dotyczących prac parlamentu, m.in. w ustalaniu porządku obrad. Odpowiednikami frakcji parlamentarnych w Senacie są zwoływane nieregularnie zebrania senatorów (*caucus*). Obie izby mają rzeczników dyscypliny partyjnej (*whips*). W praktyce głosowanie deputowanego przeciwko własnej partii należy do rzadkości.

5. Parlament

W świetle przepisów konstytucyjnych w skład parlamentu federalnego wchodzi monarcha brytyjski, reprezentowany przez gubernatora generalnego, Senat oraz Izba Reprezentantów. Senat reprezentuje poszczególne stany, zaś Izba Reprezentantów – ludność całego państwa. Członkowie obu izb są wybierani w drodze wyborów powszechnych i bezpośrednich, choć – jak wskazano wyżej – według różnych systemów wyborczych. Określenie wzajemnej relacji między dwiema izbami nie jest rzeczą prostą. Należy jednak uznać, że występuje tu przypadek dwuizbowości niesymetrycznej. Rząd ponosi odpowiedzialność polityczną jedynie przed Izbą Reprezentantów. Co prawda w postępowaniu ustawodawczym izby muszą osiągnąć porozumienie co do treści ustawy, ale w razie powstania sporu ostateczną decyzję podejmują obie izby na wspólnym posiedzeniu (art. 57). Z uwagi na dwukrotną przewagę deputowanych do Izby Reprezentantów mogą oni narzucić swoją wolę senatorom. Nie bez wpływu na rzeczywistą pozycję ustrojową Senatu pozostaje fakt, że z reguły większość w nim mają reprezentanci opozycji.

Konstytucja nakazuje, by liczba senatorów była – w miarę możliwości – dwukrotnie niższa niż deputowanych do Izby Reprezentantów (art. 24). Równocześnie należy zachować zasadę równej reprezentacji wszystkich stanów przez jednakową liczbę senatorów, niezależnie od liczby ludności danego stanu. Początkowo każdy stan był reprezentowany przez sześciu senatorów, obecnie przez dwunastu. W skład

Senatu wchodzi również dwóch przedstawicieli Australijskiego Terytorium Stołecznego i dwóch Terytorium Północnego (reprezentują oni także mieszkańców zamorskie posiadłości Australii). Daje to łączną liczbę siedemdziesięciu sześciu senatorów (przy stu pięćdziesięciu członkach Izby Reprezentantów).

Kadencja Izby Reprezentantów trwa trzy lata. Liczy się od dnia zebrania się izby na pierwsze posiedzenie (art. 28). Kadencja upływa wraz rozwiązaniem Izby Reprezentantów przez gubernatora generalnego. Przeciętna kadencja parlamentu trwa dwa i pół roku. Oprócz tego gubernator może dokonać przedterminowego skrócenia kadencji Izby Reprezentantów na wniosek rządu, w sytuacji, którą aktualna większość ocenia jako korzystną dla przeprowadzenia wyborów, jak również w razie powstania sporu między izbami w postępowaniu ustawodawczym (art. 57). W takiej sytuacji skróceniu ulega również kadencja Senatu (tzw. podwójne rozwiązanie – *double dissolution*). W praktyce decyzja o rozwiązaniu parlamentu i wyznaczenie daty wyborów należy do premiera.

Senat – jako cała izba – nie ma kadencji. Poszczególni senatorowie wybierani są na sześcioletnią kadencję, z tym że co trzy lata wygasa mandat połowy senatorów. W tym przypadku mamy więc do czynienia z częściową odnawialnością składu izby. Wyjątek dotyczy senatorów reprezentujących Terytorium Północne oraz Australijskie Terytorium Federalne. Są oni wybierani na trzyletnią kadencję. Kadencja senatora rozpoczyna się zawsze 1 lipca następującego po dniu wyborów.

Parlament australijski obraduje w trybie sesyjnym. Konstytucja zastrzega, że sesja parlamentu musi odbyć się nie rzadziej niż raz w roku (art. 6). Konstytucja nie określa czasu trwania sesji, ani ile sesji musi odbyć się w ramach jednej kadencji. Regułą są dwie lub trzy sesje w ciągu kadencji. Sesje zwołuje gubernator generalny, z tym że pierwsza sesja musi rozpocząć się nie później niż w ciągu 30 dni od dnia wyborów. Gubernator również otwiera i zamyka sesję parlamentu. Zamknięcie sesji następuje po podjęciu przez obie izby uchwał stwierdzających zakończenie prac parlamentarnych. W ramach sesji odbywają się posiedzenia izb. Termin posiedzeń ustala każda izba, zaś formalnego aktu zwołania posiedzenia dokonuje spiker Izby Reprezentantów (bądź też przewodniczący Senatu). Izba Reprezentantów odbywa posiedzenia kilka razy w tygodniu, obrady trwają zwykle po kilka godzin. Senat zbiera się rzadziej, z uwagi na mniejszy zakres obowiązków. Izby podejmują uchwały zwykłą większością głosów (w sprawach ważniejszych większością bezwzględną) w obecności co najmniej jednej trzeciej swoich członków.

Na czele Izby Reprezentantów stoi spiker, wybierany na pierwszym posiedzeniu po wyborach, bezwzględną większością głosów (art. 35). Stanowisko to obejmuje zawsze przedstawiciel partii, która wygrała wybory, o dużym doświadczeniu parlamentarnym. Izba Reprezentantów wybiera również zastępcę spikera, także z grona zwycięskiego ugrupowania parlamentarnego. Do zadań spikera (a pod

jego nieobecność – zastępcy spikera) należy przede wszystkim prowadzenie obrad. Spiker nie uczestniczy w głosowaniu, ale w razie remisowego wyniku oddaje głos decydujący. Izba Reprezentantów może w każdej chwili odwołać spikera.

Charakterystyczną cechą parlamentu australijskiego jest brak rozbudowanego systemu komisji. Stosunkowo niewielka liczba deputowanych pozwala na prowadzenie prac ustawodawczych na posiedzeniu plenarnym. W Izbie Reprezentantów występują dwa rodzaje komisji: Komisja Całej Izby oraz komisje stałe. Komisję Całej Izby tworzy Izba Reprezentantów, obradująca pod przewodnictwem zastępcy spikera. W ten sposób deputowani pracują przede wszystkim nad projektami ustaw finansowych i ustrojowych. W skład komisji stałych wchodzi przedstawiciele wszystkich frakcji parlamentarnych. W praktyce tworzy się od sześciu do dziesięciu komisji stałych, w skład których wchodzi nie więcej niż dziesięciu posłów. Przewodniczenie komisji powierza się zawsze przedstawicielom partii rządzącej. Oprócz komisji stałych możliwe jest również tworzenie komisji wspólnych, z udziałem senatorów. Istnieją dwa rodzaje komisji wspólnych: stałe, tworzone na podstawie ustawy i tymczasowe, powoływane zaraz po wyborach, na okres tylko jednej kadencji parlamentu. Skład takich komisji jest również niewielki, kilkusobowy, niemniej dochowuje się zasady, by senatorów było dwukrotnie mniej niż deputowanych do Izby Reprezentantów.

Organizacja Senatu w dużej mierze przypomina organizację Izby Reprezentantów. Na jego czele stoi przewodniczący (nie nosi on jednak tytułu spikera). Stanowisko to obejmuje zawsze członek partii, która wygrała wybory do Izby Reprezentantów. Dzięki temu możliwe jest jego kontrolowanie przez partię rządzącą. Przewodniczący Senatu, w przeciwieństwie do spikera, może brać udział w każdym głosowaniu. Stanowisko zastępcy przewodniczącego jest z reguły obsadzone przez reprezentanta opozycji. Ma to znaczenie o tyle, że zwykle partia opozycyjna posiada większość mandatów w Senacie.

Do najważniejszych funkcji parlamentu australijskiego należy funkcja ustawodawcza i kontrolna. Inicjatywa ustawodawcza przysługuje deputowanym do Izby Reprezentantów, senatorom oraz rządowi. Postępowanie ustawodawcze może rozpocząć się w którejkolwiek z izb, niemniej projekt ustawy zgłoszony przez deputowanego lub senatora rozpoczyna bieg ustawodawczy odpowiednio w Izbie Reprezentantów lub Senacie. Projekty rządowe, których w praktyce jest najwięcej, składane są w izbie niższej. Izba, w której rozpoczyna się procedura legislacyjna, określana jest jako izba „pierwsza” lub „inicjująca”.

Projekt ustawy rozpatrywany jest w każdej izbie w trzech czytaniach. Pierwsze czytanie obejmuje poinformowanie izby o zgłoszeniu projektu, wyznaczenie terminu drugiego czytania, wydrukowanie tekstu projektu i doręczenie go deputowanym. Dopiero w czasie drugiego czytania odbywa się debata, kończąca się odesłaniem projektu do komisji albo jego odrzuceniem. W trzecim czytaniu ko-

misja przedstawia swoją opinię o projekcie ustawy, zaś izba ustosunkowuje się do zgłoszonych poprawek. Prace w izbie pierwszej kończą się głosowaniem nad ostateczną wersją projektu.

Izba druga (którą najczęściej jest Senat) pracuje nad projektem ustawy w podobny sposób jak izba pierwsza. Senat może przyjąć projekt bez zmian, odrzucić go w całości albo wnieść poprawki. Jeżeli Izba Reprezentantów nie wyrazi zgody na poprawki Senatu, uruchamia się procedurę mediacyjną (art. 57). Izba Reprezentantów może ponownie uchwalić projekt ustawy w czasie sesji bieżącej lub kolejnej. Senat może ponownie odrzucić projekt ustawy albo wprowadzić poprawki. Jeżeli Izba Reprezentantów nadal nie zgadza się ze stanowiskiem Senatu, gubernator może rozwiązać obie izby i zarządzić wybory. Sytuacja taka miała miejsce tylko dwa razy: w roku 1914 i 1951. Gubernator nie może rozwiązać parlamentu, jeżeli do końca kadencji upłynęło mniej niż sześć miesięcy.

Nowy parlament zajmuje się ponownie ustawą, której proces ustawodawczy nie uległ zakończeniu. Nie stosuje się tu zasady dyskontynuacji prac izby. Jeżeli Izba Reprezentantów ponownie uchwali projekt ustawy, a Senat go odrzuci lub wprowadzi poprawki nie do zaakceptowania przez izbę niższą, gubernator zwołuje wspólne posiedzenie obu izb. Na tym posiedzeniu zapada ostateczna decyzja w sprawie treści ustawy. Odpowiednią uchwałę połączone izby podejmują bezwzględną większością głosów ustawowej liczby członków Izby Reprezentantów i Senatu. Z uwagi na liczebną przewagę deputowanych nad senatorami nie ulega wątpliwości, że Izba Reprezentantów może narzucić swoją wolę Senatowi.

Ustawa uchwalona przez obie izby podlega promulgacji, której dokonuje gubernator generalny. Może on przed podpisaniem ustawy zgłosić weto i zwrócić ustawę parlamentowi. Izby odrzucają weto uchwalając ponownie ustawę bezwzględną większością głosów (art. 58). Historyczne już znaczenie mają przepisy art. 59 i art. 60 konstytucji. Na ich podstawie monarcha brytyjski mógł odrzucić ustawę w ciągu roku od podpisania jej przez gubernatora generalnego. Oprócz tego gubernator mógł zatrzymać ustawę uchwaloną przez parlament na okres dwóch lat celem przedstawienia jej do usankcjonowania przez monarchę.

Nieco inaczej wygląda procedura uchwalenia ustawy budżetowej. Projekt ustawy przedkładany jest przez rząd zawsze w Izbie Reprezentantów (art. 53). Senat nie może wnieść poprawek do ustawy, ale może odrzucić go w całości. Inne elementy procedury ustawodawczej wyglądają podobnie jak przy uchwaleniu zwykłej ustawy federalnej.

Najdalej idącym środkiem kontrolnym parlamentu jest możliwość uchwalenia wotum nieufności rządowi. Dysponuje nim jedynie Izba Reprezentantów. Jest to jednak możliwość czysto hipotetyczna, gdyż stabilny system partyjny, dzięki większościowemu systemowi wyborczemu, gwarantuje rządowi trwałe poparcie w izbie. Gdyby jednak doszło do przegłosowania wotum nieufności, gubernator

musiałby powierzyć tekę premiera liderowi opozycji. Wniosek o wotum nieufności może dotyczyć jedynie całego gabinetu (odpowiedzialność solidarna), gdyż nie występuje odpowiedzialność indywidualna ministrów.

Przejawem wypełniania funkcji kontrolnej jest również debata nad programem rządu i jego składem osobowym oraz debata budżetowa. Najważniejsze znaczenie mają działania podejmowane przez opozycję, gdyż premier – będąc liderem swojej partii i formalnym przywódcą frakcji – jest w stanie skutecznie kontrolować swoje zaplecze parlamentarne. Ponadto indywidualni deputowani mogą zgłaszać zapytania adresowane do członków rządu.

6. Głowa państwa

Funkcję głowy państwa sprawuje monarcha brytyjski, reprezentowany przez gubernatora generalnego (*Governor-General of the Commonwealth of Australia*). W chwili obecnej nie występują już żadne formy zależności rządu federalnego od władz w Londynie. Zjednoczone Królestwo oraz Związek Australijski łączy jedynie osoba władcy (unia personalna).

Pozycja ustrojowa gubernatora generalnego ulegała stopniowemu ograniczeniu w ciągu XX wieku. Pierwszych gubernatorów powoływał monarcha (czyli w praktyce gabinet brytyjski), bez udziału władz australijskich. Gubernator nadzorował działalność władz federalnych, podobnie jak czynili to gubernatorzy kolonialni przed uchwaleniem konstytucji. Od 1926 r. gubernator ograniczył się do pełnienia funkcji ceremonialnych, formalnie jednak dysponował wszelkimi kompetencjami zapisanymi w konstytucji. Uchwalenie Statutu Westminsterkiego (1931) spowodowało zmianę trybu powołania gubernatora generalnego. Rząd australijski występował z wnioskiem o powołanie określonej osoby na stanowisko gubernatora, zaś monarcha dokonywał aktu powołania. Gabinet brytyjski mógł zablokować powołanie określonej osoby na urząd gubernatora generalnego, ale fakt taki miał miejsce po raz ostatni w 1930 r., a więc jeszcze przed ogłoszeniem Statutu Westminsterkiego.

Po wydarzeniach z 1975 r., kiedy gubernator J.R. Kerr doprowadził do obalenia rządu laburzystowskiego i rozwiązania parlamentu, pozycja ustrojowa gubernatora uległa znacznemu osłabieniu. Od tego czasu osobę gubernatora wyznacza rząd australijski, zaś królowa dokonuje tylko formalnego zatwierdzenia. Od 1965 r. urząd gubernatora generalnego powierzany jest wyłącznie osobom posiadającym obywatelstwo Związku Australijskiego. Z początkiem lat dwutysięcznych pojawiły się spekulacje o możliwości powierzenia tego urzędu księciu Walii (czyli następcy tronu brytyjskiego), ale ostatecznie możliwość tę wykluczył ówczesny premier J. Howard. Aż do 1989 r. gubernatorzy generalni posiadali tytuły szlacheckie i zasiadali w Tajnej Radzie.

Akt desygnacji gubernatora generalnego następuje zwykle na kilka miesięcy przed objęciem urzędu. Gubernator obejmuje obowiązki wraz ze złożeniem przysięgi na ręce przewodniczącego Sądu Najwyższego w sali posiedzeń Senatu. W razie tymczasowej niemożności pełnienia obowiązków, ewentualnie w razie opróżnienia urzędu, funkcje głowy państwa wykonuje gubernator stanowy, który najdłużej piastuje swój urząd. Przysługuje mu tytuł administratora Związku (*Administrator of the Commonwealth*). Obecnie funkcję gubernatora generalnego pełni Quentin Bryce (od 2008 r.). Jest ona pierwszą kobietą na tym stanowisku.

Gubernatora nie powołuje się na określoną kadencję, ale zwykle jedna osoba pełni obowiązki przez około pięć lat. W praktyce często urząd powierzano byłym gubernatorom stanowym (Q. Bryce pełniła urząd gubernatora stanu Queensland). W świetle postanowień konstytucji gubernator otrzymuje wynagrodzenie w wysokości dziesięciu tysięcy funtów, chyba że parlament postanowi inaczej. Wynagrodzenie nie może ulec zwiększeniu w czasie pełnienia urzędu. Obecnie ustawa określa wysokość wynagrodzenia na trzysta dziewięćdziesiąt cztery tysiące dolarów australijskich i od 2001 r. podlega opodatkowaniu.

Najważniejszą kompetencją, jaką dysponuje gubernator generalny, jest możliwość rozwiązania parlamentu i zarządzenie nowych wyborów. Rozwiązanie Izby Reprezentantów jest normalnym sposobem upływu jej kadencji. Ponadto gubernator generalny może rozwiązać obie izby w razie powstania między nimi sporu w procesie ustawodawczym (art. 57). Gubernator generalny zwołuje, odracza i zamyka sesje parlamentu, sankcjonuje ustawy (*Royal Assent*) i może zastosować weto ustawodawcze. Gubernator ma również prawo zaproponowania parlamentowi poprawek do ustawy (art. 58). W dniu otwarcia sesji parlamentu gubernator wygłasza mowę, w której prezentuje program prac legislacyjnych rządu. Gubernator generalny reprezentuje Australię w stosunkach międzynarodowych i traktowany jest jak głowa państwa.

Gubernator dysponuje szeregiem kompetencji nominacyjnych, z których najważniejszym jest powołanie premiera i pozostałych członków rządu. Ponadto gubernator powołuje ambasadorów, sędziów Sądu Najwyższego oraz sędziów pozostałych sądów federalnych. Jako głowa państwa gubernator reprezentuje Australię w stosunkach międzynarodowych, pełni ceremonialną funkcję naczelnego dowódcy sił zbrojnych (faktyczne zwierzchnictwo należy do ministra obrony), nadaje order i odznaczenia oraz stosuje prawo łaski. Jako organ egzekutywy stoi na czele Federalnej Rady Wykonawczej.

Gubernator nie ponosi odpowiedzialności politycznej, gdyż wszystkie jego akty są kontrasygnowane przez rząd. W praktyce rząd przejął wszystkie rzeczywiste kompetencje gubernatora. Pełni on w chwili obecnej tylko funkcje reprezentacyjne. Doktryna sformułowała pogląd o tzw. uprawnieniach rezerwowych (*reserve powers*), w świetle których w razie zagrożenia stabilności ustroju politycznego gu-

bernator jest w stanie podejmować samodzielne działania polityczne. Dotyczy to zwłaszcza możliwości rozwiązania parlamentu (lub nieuwzględnienia wniosku premiera o jego rozwiązanie), wyboru osoby premiera, jeśli żadna z partii nie uzyskała większości w Izbie Reprezentantów oraz powołania nowego premiera w razie utraty przez rząd poparcia w parlamencie. Praktycznie koncepcja uprawnień rezerwowych nie odgrywa obecnie większego znaczenia, zwłaszcza po kontrowersyjnych przedsięwzięciach, jakich dopuścił się w 1975 r. gubernator J.R. Kerr.

Jak wspomniano wyżej, w 1999 r. odbyło się w Australii referendum na temat zniesienia monarchii. Na czele państwa miał stać prezydent, wybierany przez parlament większością dwóch trzecich głosów i dysponujący ograniczonymi kompetencjami. Proponowane zmiany zaaprobowало 45% głosujących. W żadnym stanie za zmianą formy państwa nie padła większość głosów. Jedynie ludność Australijskiego Terytorium Stołecznego poparła zmiany większością 63% głosów.

7. Rząd

Podobnie jak w Wielkiej Brytanii również i w Australii występuje pojęcie rządu w dwojakim znaczeniu. W sensie szerszym rząd (*government*) oznacza premiera, ministrów federalnych i innych kierowników administracji federalnej, powołanych przez gubernatora. Tak rozumiany rząd obejmuje ponad trzydzieści osób. Zbierają się oni pod przewodnictwem gubernatora, tworząc Federalną Radę Wykonawczą. W węższym znaczeniu rząd jest równoznaczny z pojęciem gabinetu (*cabinet*). Instytucja ta wykształciła się w Australii stosunkowo późno, bo dopiero w latach pięćdziesiątych XX wieku, wraz ze wzrostem liczby ministrów. W skład gabinetu wchodzi najważniejsi ministrowie (*senior ministers*), wyznaczeni przez premiera. Poza składem gabinetu pozostają tzw. młodsi ministrowie (*junior ministers*). Gabinet podejmuje kluczowe decyzje w polityce wewnętrznej i zagranicznej Australii. Na członków rządu powołuje się deputowanych do Izby Reprezentantów lub senatorów (art. 64). Dopuszczalne jest powołanie na stanowisko ministra bez teki osoby niemającej mandatu parlamentarnego, ale na okres nie dłuższy niż trzy miesiące.

W związku ze skąpą regulacją konstytucyjną pozycję ustrojową rządu określają głównie konwenanse konstytucyjne. W świetle przepisów konstytucji szefem egzekutywy jest gubernator generalny. Jednakże w praktyce gubernator nie kieruje pracami rządu, gdyż to należy do premiera. Rząd australijski został określony przez konstytucję jako Federalna Rada Wykonawcza. Zgodnie z art. 62 zadaniem Rady jest „dawanie rad gubernatorowi generalnemu w zakresie rządzenia Związkiem”. Praktyka ustrojowa przesunęła ciężar rządzenia z rąk gubernatora na rzecz rządu, który wykonuje większość jego uprawnień.

Zgodnie z art. 62 konstytucji członkowie Federalnej Rady Wykonawczej (rządu) powoływani są przez gubernatora generalnego, który odbiera od nich przysięgę. Skład rządu zależy od aktualnej większości parlamentarnej. Tekę premiera obejmuje lider partii, która wygrała wybory do Izby Reprezentantów. O składzie rządu i gabinetu decyduje premier, w praktyce działając w porozumieniu z kierownictwem partii. W przypadku koalicji LPA/NPA przewodniczący NPA desygnuje kandydatów na stanowiska rządowe przypadające jego partii, konsultując się w tej sprawie z przewodniczącym LPA (premierem). Z kolei w ALP formalnego wyboru ministrów dokonywała aż do 2007 r. frakcja parlamentarna, faktycznie jednak decyzję podejmował premier (lider partii).

Akt powołania członka rządu dokonywany przez gubernatora ma znaczenie wyłącznie formalne. W drodze praktyki wykształcił się zwyczaj reprezentowania stanu przez co najmniej jednego ministra w gabinecie. Najważniejsze teki obejmują przedstawicieli dwóch największych stanów, czyli Nowej Południowej Walii oraz Wiktorii. W skład obecnego gabinetu J. Gillard wchodzi dziewiętnaście osób.

Posiedzeniom Federalnej Rady Wykonawczej przewodniczy gubernator generalny, a pod jego nieobecność – wiceprzewodniczący Rady. Na stanowisko to powoływany jest członek gabinetu, dzierżący tekę ministra resortowego. Wiceprzewodniczący Rady może zwoływać jej posiedzenia, ale nie może podpisywać dokumentów w imieniu gubernatora. Obecnie stanowisko wiceprzewodniczącego Rady piastuje minister obrony, John Faulkner. Funkcji wiceprzewodniczącego Federalnej Rady Wykonawczej nie należy mylić ze stanowiskiem wicepremiera, czyli drugiej po premierze osobie w ramach gabinetu. Stanowisko to jest stale obsadzone od stycznia 1968 r., kiedy to lider LPA, John Gorton powołał na nie ustępującego premiera, Johna McEwena, przywódcę Partii Agrarnej (obecnie NPA). Od tego czasu w koalicji LPA/NPA przywódca NPA otrzymuje tekę wicepremiera. Z kolei w razie sprawowania rządów przez ALP funkcję tę pełni zastępca przewodniczącego partii.

Większość swoich uprawnień gubernator realizuje „za radą” rządu, czyli Federalnej Rady Wykonawczej (*the Governor-General in Council*). W praktyce Rada zatwierdza tylko formalnie decyzje, które wcześniej zapadły na posiedzeniu gabinetu. Jest to konieczne, gdyż gabinet jest ciałem pozakonstytucyjnym i nie może podejmować żadnych decyzji prawnie wiążących.

Gabinet zbiera się na posiedzenia co tydzień. Ministrowie związani są zasadą lojalności. Nie tylko nie mogą krytykować decyzji podjętych przez gabinet, ale mają obowiązek ich popierania i obrony, nawet jeżeli się z nimi nie zgadzają.

W świetle art. 62 konstytucji członkowie Federalnej Rady Wykonawczej mają sprawować swoje urzędy, „dopóki gubernator generalny uzna to za stosowne”. W praktyce nic takiego nie ma miejsca. Członkowie rządu ponoszą bowiem odpowiedzialność polityczną jedynie przed parlamentem. Gubernator generalny może

odwołać członka Rady, ale wyłącznie w razie uchwalenia wotum nieufności, a nie z własnej inicjatywy. W praktyce uchwalenie wotum nieufności jest mało prawdopodobne, gdyż gabinety dysponują trwałą większością w Izbie Reprezentantów. Należy dodać, że w każdej chwili premier może wystąpić do gubernatora generalnego o dokonanie zmiany na stanowisku ministra, a gubernator musi ten wniosek uwzględnić.

8. Władza sądownicza

Władzę sądowniczą w Australii tworzą: Sąd Najwyższy, sądy federalne i sądy stanowe. Geneza Sądu Najwyższego Australii (*The High Court of Australia*) sięga połowy XIX wieku. Potrzeba powołania jednego organu sądowego dla kolonii australijskich wynikała z potrzeb praktycznych. Odwołania od sądów kolonialnych rozpatrywał bowiem Komitet Sądowy Tajnej Rady, co wymagało stawienia się stron w Londynie. Mimo wielu propozycji utworzenia wspólnego sądu dla wszystkich kolonii, nie doczekały się one realizacji aż do uchwalenia konstytucji.

Sąd Najwyższy Australii jest naczelnym organem władzy sądowniczej. Składa się z przewodniczącego i sześciu członków. Powołuje ich gubernator generalny (art. 72), co oznacza, że faktyczna decyzja spoczywa w rękach gabinetu. W praktyce inicjatywa pochodzi od prokuratora generalnego, który jest członkiem gabinetu. Konstytucja nie stawia kandydatowi na sędziego szczególnych wymagań. Ustawa o Sądzie Najwyższym Australii (*High Court of Australia Act*) z 1979 r. określa, że musi nim być sędzia sądu federalnego, stanowego lub terytorialnego albo prawnik wykonujący praktykę od co najmniej pięciu lat. Początkowo sędziowie byli powoływani dożywotnio. Od 1977 r. sprawują swój urząd do ukończenia siedemdziesiątego roku życia.

Konstytucja gwarantuje niezawisłość wszystkich sędziów Sądu Najwyższego, sądów federalnych i stanowych. Gwarancją niezawisłości jest odpowiednie uposażenie, określone przez ustawę (art. 72). Sędziowie są nieusuwalni. Niemniej gubernator może odwołać sędziego za „niegodne postępowanie” lub nieumiejętność, jeżeli ze wspólnym wnioskiem w tej sprawie wystąpi Izba Reprezentantów i Senat.

Sąd Najwyższy jest ostatnią instancją sądową. Rozpatruje kasacje od wyroków sądów federalnych oraz sądów stanowych i terytorialnych najwyższej instancji. Ustawa o sądownictwie (*Judiciary Act*) z 1903 r. ograniczyła zakres spraw podlegających kasacji do kwestii prawnych o dużym znaczeniu publicznym, które stały się przedmiotem sporu między sądami, lub których rozpatrzenie leży w interesie wymiaru sprawiedliwości. O przyjęciu sprawy do rozpatrzenia decyduje sam Sąd w składzie jedno-, dwu- lub trzyosobowym. Orzeczenie wydane przez Sąd Najwyższy jest ostateczne. Wiąże wszystkie sądy działające na terytorium Związku

Australijskiego. Jak wspomniano wyżej, do 1986 r. wyrok Sądu Najwyższego Australii mógł być obalony przez Komitet Sądowy Tajnej Rady.

Zgodnie z art. 75 konstytucji Sąd Najwyższy posiada wyłączną jurysdykcję w sprawach, które dotyczą jakiejkolwiek umowy międzynarodowej, dotyczących przedstawicieli dyplomatycznych innych państw, sprawach, w których stroną jest Związek Australijski, sprawach między stanami, mieszkańcami różnych stanów lub między stanem a mieszkańcem innego stanu oraz sprawach wniesionych przeciwko urzędnikowi federalnemu. Ponadto, działając na podstawie art. 76 konstytucji, Sąd Najwyższy może przejąć do rozpatrzenia sprawę powstałą na tle stosowania konstytucji lub związane z jej wykładnią, sprawy powstałe na tle ustawy uchwalonej przez parlament federalny, sądownictwa morskiego lub sprawy dotyczące jednego przedmiotu na tle prawa różnych stanów.

Ważną kompetencją Sądu Najwyższego jest wykładnia przepisów konstytucji federalnej. W ten sposób Sąd dokonał interpretacji rozszerzającej uprawnienia rządu federalnego. Do kompetencji Sądu należy również badanie zgodności ustaw federalnych i stanowych z konstytucją. Orzeczenie Sądu Najwyższego w przedmiocie uznania ustawy za niezgodną z konstytucją powoduje utratę jej mocy obowiązującej *erga omnes*. Ponadto każdy sąd może orzec o niekonstytucyjności ustawy federalnej lub stanowej (*judicial review*). Jednakże jego wyrok obowiązuje tylko w konkretnej sprawie, zawisłej przed sądem (*inter partes*).

Najważniejszym sądem federalnym, obok Sądu Najwyższego, jest Federalny Sąd Australii (*Federal Court of Australia*). Posiada on wyłączną jurysdykcję do rozpatrywania najważniejszych spraw cywilnych związanych ze stosowaniem prawa federalnego, m.in. w zakresie prawa autorskiego, handlowego i upadłościowego. Sąd rozpatruje również niektóre sprawy karne. Od orzeczenia Federalnego Sądu Australii przysługuje kasacja do Sądu Najwyższego. Równorzędną pozycję zajmuje Sąd Rodzinny Australii (*Family Court of Australia*), rozpatrujący sprawy z zakresu prawa rodzinnego. Dlatego też w tych sprawach wyłączona jest jurysdykcja Federalnego Sądu Australii.

Sądy stanowe działają na podstawie konstytucji stanowych. W wszystkich stanach działają sądy najwyższe, rozpatrujące najpoważniejsze sprawy cywilne i karne oraz apelacje od sądów niższej instancji. W większości stanów istnieją ponadto dwa niższe poziomy sądownictwa: sądy okręgowe i magistrackie. Sądy okręgowe rozpatrują większość spraw karnych oraz sprawy cywilne, w których wartość sporu nie przekracza jednego miliona dolarów australijskich. Sądy magistrackie rozpatrują sprawy cywilne i karne mniejszej wagi. W Tasmanii, Terytorium Północnym oraz Australijskim Terytorium Stołecznym Sądowi Najwyższemu podlegają tylko sądy magistrackie. Podobnie zorganizowany jest system sądownictwa na terytoriach zamorskich Australii (wyspa Norfolk, Wyspy Kokosowe i Wyspa Bożego Narodzenia).

Wybrana literatura

- Australian Politics and Government. The Commonwealth, the States and the Territories*, red. J. Moon, C. Sharman, Cambridge 2003.
- T. Blackshield, G. Williams, *Australian Constitutional Law and Theory. Commentary and Materials*, Sydney 1998.
- S. Bożyk, *Parlament Federalny Australii*, Warszawa 1999.
- S. Bożyk, *System konstytucyjny Australii*, Warszawa 2001.
- M. Castan, S. Joseph, *Federal Constitutional Law. A Contemporary View*, Sydney 2001.
- I.A. Clark, *Studies in Australian Constitutional Law*, Sydney 1997.
- Ch.M.H. Clark, *Historia Australii*, Warszawa 2004.
- D.M. Farrel, I. McAllister, *The Australian Electoral System*, Sydney 2006.
- B. Harris, *A New Constitution for Australia*, London 2002.
- C. Howard, *The Constitutional Crisis of 1975*, „Australian Quarterly” 1976, vol. 48, no. 1.
- R.A. Hughes, *Australian Legal Institutions. Principles, Structure, and Organisation*, Sydney 2003.
- J. Innes, *Millennium Dilemma. Constitutional Change in Australia*, Wollongong 2000.
- Institutions in Australian society*, red. J. Henningham, Oxford 1999.
- H. Irving, *To Constitute a Nation. A Cultural History of Australia's Constitution*, Cambridge 1999.
- P. Keyzer, *Principles of Australian Constitutional Law*, Chatswood 2010.
- Konstytucja Związku Australijskiego*, oprac. S. Bożyk, Białystok 1993.
- K. Lindsay, *Federal Constitutional Law*, Sydney 2009.
- P. Mikuli, *Sądy a parlament w ustrojach Australii, Kanady i Nowej Zelandii (na tle rozwiązań brytyjskich)*, Kraków 2010.
- S. Ratnapala, *Australian Constitutional Law. Foundations and Theory*, Oxford 2007.
- Reflections on the Australian Constitution*, red. R. French, G. Lindell, Ch. Saunders, Annandale 2003.
- D. Smith, *Head of State. The Governor-General, the Monarchy, the Republic and the Dismissal*, Paddington 2005.

- W. Swenden, *Federalism and Second Chambers. Regional Representation in Parliamentary Federations: the Australian Senate and German Bundesrat Compared*, Bruxelles 2004.
- The Centenary Companion to Australian Federation*, red. H. Irving, Cambridge 1999.
- T. Wicciech, *Konwenanse konstytucyjne*, Kraków 2011.
- T. Wicciech, *Ustroje federalne Stanów Zjednoczonych, Kanady i Australii*, Kraków 2009.
- T. Wicciech, *Wotum nieufności w parlamentarystyce westminsterskiej*, „Przegląd Sejmowy” 2010, nr 6.
- G. Winterton, *Australian Federal Constitutional Law. Commentary and Materials*, Pyrmont 2006.
- J. Zieliński, *Referendum konstytucyjne w Australii z 6 listopada 1999 r.*, (w:) *Studia nad ustrojoznawstwem i administracją. Księga jubileuszowa Profesora Michała Teofila Staszewskiego*, red. J. Zieliński, Siedlce 2007.